

ZMĚNY NA BISKUPSKÝCH POSTECH V ČESKÝCH ZEMÍCH V OBDOBÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Marek Šmíd¹

1 Úvod

Třebaže první světová válka posilnila autoritu státu a přinesla sblížení Rakousko-Uherska s Německem, rozhodně se tak nedělo pouze ve vojenských záležitostech. Sebevědomá Vídeň vstupovala velmi razantním způsobem rovněž do náboženských záležitostí, jejichž řešení posilňovalo centralistický a absolutistický charakter habsburského soustátí. Viditelným důkazem těchto intervencí se staly zásahy rakouského státu do církevně-náboženských záležitostí, které vyvrcholily intervencí do jmenování biskupů v českých zemích uprostřed první světové války. Právě těmto změnám a jejich pozadí se předložená studie *Změny na biskupských postech v českých zemích v období první světové války* věnuje. Vychází primárně z rozsáhlých materiálů Historického archivu Státního sekretariátu sekce pro vztahy s ostatními státy ve Vatikánu (Archivio Storico. Sezione per i rapporti con gli stati [Segreteria di Stato]) a Tajného vatikánského archivu (Archivio Segreto Vaticano), které doplňuje o drobnější archiválie z Domácího, dvorského a státního archivu ve Vídni (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien), Zemského archivu v Opavě (pobočka Olomouc) a Národního archivu v Praze. Archivní materiály konfrontuje s rozsáhlou českou, anglickou, německou a italskou literaturou.

2 Náboženské poměry na počátku první světové války

Na prahu první světové války tvořilo rámec náboženského života v českých zemích šest správních jednotek katolické církve s episkopální strukturou, z nichž dvě byly arcidiecéze (Praha, Olomouc) a čtyři diecéze (Brno, Litoměřice, České Budějovice a Hradec Králové). V čele pražské arcidiecéze stál Lev Skrbenský z Hříště (1863–1938), olomoucké František Saleský Bauer (1841–1915), brněnské diecéze Pavel Huyn (1868–1946), litoměřické Josef Gross (1866–1931), českobudějovické Josef Hůlka (1851–1920) a králové-

¹ Tato studie vznikla za podpory grantu GAČR 17-14076S *Svatý stolec a české země v letech 1914–1918*.

hradecké Josef Doubrava (1852–1921). Z národnostního hlediska se jednalo o čtyři Čechy (L. Skrbenský,² F. S. Bauer, J. Hůlka, J. Doubrava) a dva Němce (P. Huyn, J. Gross). Kardinálskou hodností disponovali dva zmínění církevní představitelé – pražský a olomoucký arcibiskup.

Když se v létě 1914 setkal shromáždění kardinálů, aby po skonu Pia X. (1835–1914, pontifikát 1903–1914) zvolilo v nadcházejícím konkláve novou hlavu katolické církve, reprezentoval české země pouze první z nich – L. Skrbenský z Hříště, starý moravský ordinář. F. S. Bauer se pro špatný zdravotní stav na účasti omluvil. Co se týká počtu všech kardinálů v habsburské monarchii na prahu světové války v roce 1914, disponovala střeoevropská velmoc šesti kardinály, z nichž se mělo papežské volby účastnit pět – pražský arcibiskup L. Skrbenský z Hříště, olomoucký arcibiskup F. S. Bauer, ostráhomský arcibiskup János Csernoch (1852–1927), vespřemský biskup Károly Hornig (1840–1917) a vídeňský arcibiskup Friedrich Gustav Piffl (1864–1932). Eméritní ostráhomský arcibiskup Kolos Ferenc Vaszary (1832–1915) se z neúčasti na konkláve omluvil bezprostředně po smrti Pia X., a to pro vážné zdravotní důvody.³

Světový konflikt, jenž se rozhořel během několika dní, zasáhl i do samotného průběhu konkláve, třebaže se přítomní kardinálové snažili zachovat indiferentní či zdvořilostní náladu a nad konflikt se povznést. Jak později vzpomínal belgický účastník konkláve mechelenský arcibiskup Desiré-Joseph Mercier (1851–1926), povinností všech bylo překonat stísněnou atmosféru probíhajících bitev.⁴ Jeden z kardinálů, francouzský profesor teologie Louis Billot (1846–1931), byl během volby nového papeže zpraven o smrti dvou svých synovců na západní frontě, jiný, vídeňský arcibiskup F. G. Piffl, ztratil při ofenzivě ruské armády na východní frontě v Haliči na přelomu srpna a září 1914 taktéž své příbuzné.⁵ Kardinál Louis-Henri-Joseph Luçon (1842–1930) přicestoval do Říma, aby se účastnil konkláve, když se dozvěděl,

² Postava L. Skrbenského z Hříště je z národnostního hlediska poměrně těžko uchopitelná. Třebaže patřil k tradiční rakouské šlechtě, skvěle ovládal oba zemské jazyky a vystupoval jako národnostně nestranný. Po roce 1918 se hlásil k československé národnosti, české země navíc již neopustil. Proto jej zde řadíme mezi Čechy.

³ Archivio Segreto Vaticano, fondo Nunziatura Vienna, busta 750, fascicolo 1, Scapinelli della Volpemu 23. 8. 1914; HRUBÍK, František: *Konkláve 1914*. Časopis katolického duchovenstva, 1915, s. 163–164.

⁴ JOHNSON, Humphrey: *Vatican diplomacy in the World War*. Oxford 1933, s. 9.

⁵ POLLARD, John F.: *The Papacy in Two World Wars. Benedict XV and Pius XII compared*. In: SØRENSEN, Gert – MALLETT, Robert (eds.): *International Fascism 1919–45*. London 2002, s. 84; ZIZOLA, Giancarlo: *Il conclave. L'elezione papale da San Pietro a Giovanni Paolo II*. Roma 2005, s. 192; SCOTTÀ, Antonio: *Papa Benedetto XV. La chiesa, la grande guerra, la pace (1914–1922)*. Roma 2009, s. 19.

že jeho katedrála v Remeši, symbol katolické tradice francouzského národa a místo korunovace francouzských králů, byla bombardována a těžce poškozena. Vrátil se proto po skončení volby okamžitě zpět, aby byl nablízku svým věřícím, aniž by čekal na slavnostní korunovaci nového papeže Benedikta XV. (1914–1922), devětapadesátiletého boloňského arcibiskupa a kardinála Giacoma Paolo Giovanni Giambattistu della Chiesu (1854–1922), který byl dne 3. září zvolen novým římským pontifikem.⁶ Jak byl vyslanec u Svatého stolce Johann von Schönburg-Hartenstein (1864–1937) dobře informován, rakouští a němečtí kardinálové včetně pražského arcibiskupa odevzdali své hlasy G. della Chiesovi.⁷

Nejvýznamnější z českých církevních představitelů byl od počátku 20. století bezpochyby L. Skrbenský z Hříště. Po maturitě na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži absolvoval práva v Innsbrucku a poté absolvoval jednoroční vojenskou službu v Brně. V letech 1885–1889 studoval teologii v Olomouci, kde byl rovněž vysvěcen na kněze a působil v pastorační správě na moravském venkově. Na počátku devadesátých let, v letech 1890–1892, studoval právo na papežské univerzitě Gregoriana v Římě, kde byl po absolutoriu promován doktorem obojího práva. Po návratu na rodnou Moravu se vrátil do pastorace. V roce 1898 se stal proboštem kolegiální kapituly v Kroměříži a rok poté olomouckým sídelním kanovníkem. Téhož roku byl jmenován pražským arcibiskupem a českým primasem a o dva roky později, v roce 1901, dokonce kreován kardinálem. Před první světovou válkou zastával post předsedy biskupské konference rakouské části monarchie, přičemž patřil mezi nejvlivnější duchovní Rakousko-Uherska. Byl c. a k. tajným radou, členem panské sněmovny říšské rady, čestným rytířem, nositelem velkokříže řádu Maltézských rytířů a mnoha dalších ocenění a vyznamenání. Svoji umírněnou *politikou* se pro radikální německé kruhy stával příčinou nespokojenosti s pastorací v průběhu války, kdy podle vysokých státních představitelů nedostatečně rezonoval jeho prorakouský válečný zápal a bojové odhodlání.⁸

⁶ AGOSTINI, Cesare De: *Segregati da Dio. Tutti i conclavi del '900*. Asti 2002, s. 198; SCOTTÀ, A.: c. d., s. 23.

⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Fond Politische Archive, kart. 252, Schönburg-Hartenstein 29. 8. 1914; ZIZOLA, G.: c. d., s. 189.

⁸ BUBEN, Milan: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 316–318; JONOVÁ, Jitka: *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého stolce*. Uherské Hradiště 2013; SEDLÁK, Jan Nepomuk: *Kníže-arcibiskup Pražský. Lev svob. pán ze Skrbenských, primas království Českého*. Praha 1900.

3 Skon arcibiskupa Františka Saleského Bauera a olomoucká kapitula

Když dne 25. listopadu 1915 zemřel po krátké nemoci olomoucký arcibiskup F. S. Bauer, otevřela se zcela přirozeně otázka obsazení zmíněného církevního obvodu. Rakouská strana se ovšem rozhodla využít sedisvakance k daleko větším změnám, než byly církevními kruhy původně plánovány, aby „posílila vnitropolitickou odolnost vůči nespolehlivým Čechům.“⁹ Proto na společné schůzce dómského děkana Adama Potulického z Poslawice (1849–1920) s ministrem kultu a vyučování a profesorem církevního práva na vídeňské univerzitě Maxem von Hussarkem von Heinleinem (1865–1935) dne 13. prosince 1915 tlumočil posledně zmíněný politický představitel zástupci církevní hierarchie přání rakouského císaře Františka Josefa I. (1830–1916, vládl 1848–1916), aby „kapitula při volbě vzala ohled na kardinála Skrbenského a na hraběte Huyna, biskupa brněnského.“¹⁰ Apoštolský nuncius ve Vídni Raffaele Scapinelli di Leguigno (1858–1933) byl o úmyslu rakouské vlády informován již na počátku prosince, kdy informoval státního sekretáře Pietra Gasparriho (1852–1934) o plánované schůzce ministra kultu M. von Hussarka s císařem Františkem Josefem I. (7. 12.), na níž se rakouský člen kabinetu pokusí přesvědčit císaře o nezbytnosti přesunů ordinářů – pražského arcibiskupa do Olomouce a brněnského biskupa do Prahy. V závěru telegramu vyjádřil apoštolský nuncius názor, že P. Huyn není pro Prahu vhodným kandidátem.¹¹

Intervenci civilních úřadů považovaly nicméně církevní kruhy v čele s pomocným olomouckým biskupem a generálním vikářem Karlem Wisnarem (1852–1926) a vyšehradským proboštem a právníkem Františkem Zapletalem za porušení svobodné volby kapituly a písemně proti ní protes-

⁹ Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*. Zatímco zmíněná publikace v češtině zůstala nevydaným strojopisem (přístupným pouze v samizdatu), jenž se nachází ve zmíněném archivu, její německý překlad byl publikován jako samostatná studie: ZLÁMAL, Bohumil: *Die Translation des Erzbischofs Kardinal Skrbensky von Prag nach Olmütz im Jahre 1916*. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien, 5, 1978, s. 237–255. Na základě dostupných materiálů je patrné, že pasáž o změně na olomouckém arcibiskupském stolci měla tvořit 6. kapitolu Zlámalovy připravované monografie o Lvu Skrbenském z Hříště. Historici zpravidla pracují s jejím německým vydáním.

¹⁰ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*; Archivio Storico. Sezione per i rapporti con gli stati (Segreteria di Stato), fondo Affari Ecclesiastici Straordinari Austria-Ungheria (dále jen AA. EE. SS., Austria), III periodo, fascicolo 464.

¹¹ Archivio Segreto Vaticano (dále jen ASV), fondo Nunziatura Vienna, busta 763, fascicolo 7, Scapinelli Gasparri 5. 12. 1915; AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 464, Scapinelli Gasparri 5. 12. 1915.

tovaly; zvolení nového arcibiskupa prozatím odložily. Sám L. Skrbenský se přeložení, pokud by vedlo ke zhoršení poměrů v arcidiecézi, údajně bránil a za svého nástupce v Praze, pokud by byl donucen českou metropolí opustit, prosazoval spíše královéhradeckého biskupa J. Doubravu než brněnského P. Huyna, z nichž poslední by mohl podle jeho názoru katolické církvi a náboženskému životu v Čechách značně uškodit.¹² Proti porušení svobodné volby dané olomoucké kapitule protestoval rovněž Svatý stolec.¹³

Politické intervenci Vídne do církevních poměrů v Praze se pokusili zabránit rovněž katoličtí politici Mořic Hruban (1862–1945), předseda Katolicko-národní strany a poslanec říšské rady, a Jan Šrámek (1870–1956), předseda Křesťansko-sociální strany a přisedící moravského zemského výboru, ostatně prorakousky smýšlející představitelé politického katolicismu,¹⁴ kteří osobně tlumočili předsedovi rakouské vlády Karlu Stürghovi (1859–1916) nespokojenost věřících s návrhem nového pražského arcibiskupa a českého primase. Nebylo to však z jejich pohledu kvůli odporu k L. Skrbenskému, ale spíše k Vídni, která mocensky nezastřeně a národnostně necitelně intervenovala pod vlivem Berlína do českých církevních záležitostí. K. Stürgh však na návrhu rakouské strany trval, přičemž zdůrazňoval správnost národnostní volby L. Skrbenského do Olomouce. Otevřeně prohlásil, že je císař v otázce nominací – s ohledem na německé armádní kruhy – neústupný a poslal je za ministrem kultu M. von Hussarkem.¹⁵ Jejich následný protest u ministra kultu byl spíše principiální než personální povahy, i když celou záležitost posuzovali zmínění politici s ohledem na převládající český národní živel v arcidiecézi. Svatý stolec si sice prostřednictvím státního sekretáře P. Gasparriho stěžoval na porušení práva svobodné volby ze strany olomouckého kapituly, považoval však nekonfliktního a srdečného L. Skrbenského za bezproblémového kandidáta, takže již 27. ledna 1916 vyjádřil s jeho translací do Olomouce souhlas.¹⁶

¹² ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*.

¹³ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 464, 4. 1. 1916.

¹⁴ Oba byli českými vlastenci, ale současně také Rakušany.

¹⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*; TRAPL, Miloš – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel: *Politik dobré vůle. Život a dílo msgr. Jana Šrámk. Praha 2013*, s. 46; HRUBAN, Mořic: *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana*. Řím – Los Angeles 1967, s. 85, 87–88.

¹⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*.

4 Alternativa olomoucké volby?

Před kapitulou tak stálo v lednu 1916 poměrně složité dilemma. Buď se podvolí císařovu přání a vyjádří souhlas se Skrbenského jmenováním do Olomouce, nebo vybere některého z církevních kandidátů, kterého však odmítala akceptovat rakouská vláda. Byla to patová situace, kdy kanovníci riskovali neobsazení vedení arcidiecéze. Někteří kapituláři tento politický nátlak odmítali – nechtěli proto ani volit, ani postulovat.¹⁷ Ostatně těch, kteří by se na olomoucký stolec hodili, nebylo mnoho. Kapitulní děkan A. Potulicki měl za sebou finanční skandály, Němci Josef Grimmenstein (1865–1946) a Maxmilián Mayer-Wallerstein (1845–1928) nehovořili česky. K. Wisnar nedisponoval ani vůdcovskými kvalitami, ani pevným zdravím, aby se řízení arcidiecéze ujal ve válečné době s rozhodnou silou. Nejvhodnějším pretendentem se proto jevil sekretář zesnulého kardinála F. S. Bauera schopný, aktivní a energický František Ehrmann (1866–1918), kterého sám olomoucký arcibiskup prosazoval jako svého zástupce. Když se jej v roce 1915 pokusil jmenovat koadjutorem, Vídeň ve zjitřené náladě válečného konfliktu odmítla. Právě volbou jeho osoby se měly nyní církevní kruhy pokusit zvrátit přání rakouského císaře.¹⁸

Situace byla to komplikovanější, že olomoucká metropolitní kapitula disponovala již od 13. století právem svobodné volby nového arcibiskupa. Od 19. století se nicméně průběh volby ustanovil na následující praxi: budoucím biskupem mohl být zvolen pouze olomoucký kanovník, a pokud nebyl kandidát kanovníkem, mohla jej kapitula pouze postulovat. K tomu však potřebovala dvě třetiny oprávněných hlasů. Pokud je však její kandidát nezískal, automaticky vítězil protikandidát, a to i s méně hlasy. K volbě přijížděl z Vídně rakouským císařem vyslaný volební komisař, který měl kanovníkům tlumočit císařovo přání. Kapitulou zvolený či postulovaný kandidát byl oznámen císaři, který volbu schválil, a následně bylo jméno kandidáta oznámeno do Říma papeži, aby volbu potvrdil.¹⁹

V olomoucké kapitule zasedalo na počátku roku 1916 sedmnáct církevních hodnostářů, z nichž osm bylo Čechů (František Ehrmann, Josef Geisler, Josef Kubíček, Melichar Mlčoch, Jan Pospíšil, Antonín Cyril Stojan, Petr Tesař a Karel Wisnar). Při zachování tajné volby tak bylo zřejmé, že L. Skrben-

¹⁷ ASV, fondo Nunziatura Vienna, busta 763, fascicolo 7, Scapinelli Gasparrimu 10. 1. 1916.

¹⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*.

¹⁹ HELAN, Pavel – ŠEBEK, Jaroslav (eds.): *Československo a Svatý stolec. II/1. Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti (1919–1925). Výběrová edice dokumentů*. Praha 2013, s. 224.

ský potřebné dvě třetiny hlasů nezíská, a bude místo něj zvolen F. Ehrmann. Do *nátlakové akce* se proto pustili představitelé politického katolicismu J. Šrámek a M. Hruban, kteří měli podporu katolického básníka Karla Dostála-Lutinova (1871–1923). Osobně navštívili některé kanovníky-voliče a pokusili se je získat pro volbu F. Ehrmanna, avšak neúspěšně. Byla to zřejmě kombinace strachu, loajality k vídeňskému dvoru a obav z neposlušnosti či národnostních svárů, která předurčila výsledek celé mise a naznačila perspektivu budoucího hlasování. Kanovníci byli nejednotní a navíc zastrašeni pohrůzkou, že český kandidát nebude Vídní uznán. Možná že příčina Ehrmannova neúspěchu tkvěla ještě v jiných faktorech – zatímco M. Hruban tvrdil, že se kanovníci obávali Ehrmannovy iniciativnosti a energie, s níž by se jako olomoucký arcibiskup pustil do reformy arcidiecéze, historik P. Marek je toho názoru, že „vládní kruhy měly obavy z Ehrmannova nacionálně vyhraněného českého postoje a jeho aktivity.“²⁰

Sama rakouská vláda odmítala akceptovat jiného církevního představitele než L. Skrbenského či P. Huyna. Dvojice kandidátů tak byla jednoznačně daná – L. Skrbenský či P. Huyn, přičemž ze zmíněných kandidátů se především brněnský biskup P. Huyn jevil jako exponent německé strany.²¹ V letech 1889–1895 studoval teologii na univerzitě v Innsbrucku, kde v roce 1895 získal titul doktora teologie. Na kněze byl vysvěcen v Brixenu v roce 1892. Po návratu do vlasti působil v duchovní správě na Moravě, avšak již v letech 1895–1897 studoval církevní právo v Římě, kde získal rovněž doktorát z církevního práva. Poté opět působil v duchovní správě na Moravě. V roce 1904 se stal brněnským biskupem. Třebaže přispěl k obnově duchovního života v diecézi, do níž přivedl nové řády a kongregace, např. redemptoristy (v roce 1915 navíc založil Kongregaci Sester Těšitelék Božského Srdce Ježíšova), jednalo se – navzdory jeho mimořádné vzdělanosti a inteligenci – o muže temperamentní až výbušné povahy, který plně neodpovídal ideálu hanácké lidové zbožnosti. Mnozí se současně domnívali, že jsou Huynovy církevně-mocenské ambice daleko vyšší než Olomouc, poněvadž usiluje o post vídeňského arcibiskupa. Oba muži byli do značné míry pravými charakterovými opaky – proti rozhodnému a tvrdému P. Huynovi stál mírný a srdečný L. Skrbenský z Hříště.²²

²⁰ HRUBAN, M.: c. d., s. 85; MAREK, Pavel: *Setkání. Osobnost v politickém a veřejném životě na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc 2010, s. 44.

²¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*; HRUBAN, M.: c. d., s. 85.

²² ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*; BUBEN, M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 116–119.

Pokud nařídil brněnský biskup P. Huyn v den vyhlášení války Rakousko-Uherska Srbsku, dne 29. července 1914, v celé diecézi konání bohoslužeb za vítězství rakouských zbraní, nezapomínal ani na zbožnost svých věřících: „A započal-li náš slavně panující vladař, Jeho císařské a královské, apoštolské Veličenstvo František Josef I. válku po zralé úvaze a volá-li posvěcená osoba Jeho Veličenstva mnohé ze svých věrných poddaných pod prapory a následují-li všichni s nadšením hlasu svého nejvyššího velitele, pak vězte, nejmilejší diecézáni, že mně, vašemu biskupu, na tom záleží, aby všichni v mé diecési, ať kněží ať nekněží, všichni, pravím, také ti, jimž nedostalo se toho štěstí, aby stáli na bojišti a bojovali se zbraní v ruce za věc svatou a spravedlivou, aby všichni, pravím, chopili se meče modlitby...”²³

Není nicméně překvapivé, že vyšší, konzervativnější duchovenstvo sympatizovalo v době války s habsburskou dynastií a mnozí, byť ne všichni, katoličtí kněží podporovali existenci Rakousko-Uherska až do jeho posledních dní. Modlitby za vítězství rakouských zbraní, prorakouské homilie a brožury, děkonné bohoslužby, prosebné průvody, žehnání zbraním a další podpora Vídní byly spíše důkazem věrné loajality těchto církevních hodnostářů než projevem válečného štvání, podpoře krveprolívání či odporu vůči zahraničním aktivitám československého exilu.²⁴ Byly současně oceněním panujícího řádu stabilní a konzervativní jistoty, kterou budoucí události představitelů zahraničního odboje Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937), Edvarda Beneše (1884–1948) a Milana Rastislava Štefánika (1880–1919) příliš neslibovaly. Dalo se spíše očekávat, že přes důvěru nižšího katolického kléru v národní program, který se začal v zahraničí na stránkách českých, resp. československých časopisů postupně rýsovat, nepřinese vznik Československé republiky pro katolicismus příliš pozitivního.²⁵ Na druhé straně se značné množství českých kněží během světové války nedalo zneužít k žádné válečné agitaci, přičemž setrvali především v pasivním odporu k ní.²⁶ S opatrným postojem katolického tábora kontrastovaly především aktivity českých katolíků v zámoří, kteří velmi rychle opustili jednostrannou orientaci katolicismu na Rakousko-Uhersko a podpořili krajanský boj za národní nezávislost.

²³ MOTYČKA, Jaroslav: *Římstí klerikálové za světové války a po válce. Dokumenty a fakta*. Praha 1923, s. 53–54.

²⁴ ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001, s. 206.

²⁵ Den, 10. 1. 1917; NEUMANN, Augustin Alois: *Katolictví a naše národní obrození*. Hradec Králové 1922, s. 52; ŠMÍD, Marek: *Vatikán a první světová válka. Proměny zahraniční politiky Svatého stolce v letech 1914–1918*. Brno 2016, s. 83.

²⁶ DOLEŽAL, Josef: *Český kněz*. Praha 1931, s. 34.

Na rozdíl od domácích církevních hodnostářů totiž neriskovali američtí Češi otevřený střet s represivní mocí rakouského státu.²⁷

5 Zvolení Lva Skrbenského z Hříště do Olomouce

Volba budoucího olomouckého arcibiskupa dne 18. ledna 1916, původně plánovaná již na 21. prosince 1915, byla za přítomnosti ministra kultu M. von Hussarka víceméně jednoznačná. Při aklamaci (!) byl postulován L. Skrbenský, který byl favoritem rakouské vlády. O její intervenci do *svobodné* volby informovalo např. večerní vydání *Našince* z téhož dne. „Je to událost neobyčejná,“ konstatovaly zmíněné katolické listy, „která však souvisí s nynějšími mimořádnými poměry světovými. Tentokrát obsazováno bylo arcibiskupství olomoucké nejen volbou věrné metropolitní kapituly, nýbrž i přáním rozhodujících kruhů, které na vhodné obsazení důležitého metropolitního stolce moravského kladly obzvláště důraz.“²⁸ Proti porušení svobodné volby se postavil neúspěšný favorit klání F. Ehrmann, který dokonce odmítl dne 1. února podepsat volební protokol a rozhodl se se stížností obrátit na Řím.²⁹ Dne 5. května 1916 však Benedikt XV. Skrbenského volbu potvrdil.

Ani slavnostní atmosféra intronizace L. Skrbenského z Hříště, k níž došlo na svátek Navštívení Panny Marie dne 2. července 1916 v Olomouci, neodradila české katolíky od dalších stížností. Byl to M. Hruban, který před ministrem kultu M. von Hussarkem protestoval proti nekompetentnímu zásahu z Vídně a narušení svobody volby.³⁰

O skutečném pozadí *volby* nového olomouckého arcibiskupa informoval apoštolský nuncius ve Vídni R. Scapinelli státního sekretáře P. Gasparriho dne 1. března 1916 v poměrně obšírné zprávě. V ní uvedl: „Důvody k tomuto jednání vlády je především třeba hledat v politických příčinách. Jak je Vaše Eminence informována, v Čechách a na Moravě přetrvává boj mezi českým a německým živlem. První zmínění Češi, obzvláště kvůli nelidskému chování, jež se jim dostalo během války, představují pro vládu nepřátelský prvek. Ta proto považuje za nezbytné prosazovat rozhodnou politiku, která by potlačila rozšířené rusofilství u slovanských obyvatel. Za této situace ne-

²⁷ ŠMÍD, Marek: *Národní svaz českých katolíků ve Spojených státech amerických a jeho podpora samostatnému Československu*. *Historica Olomucensia*, 53, 2017, s. 353.

²⁸ *Našinec*, 18. 1. 1916.

²⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*.

³⁰ HRUBAN, M.: *c. d.*, s. 86.

zamýšlí vláda jmenovat do Olomouce arcibiskupa českého ducha. Členové kapituly, ti, kteří by mohli být kandidáty, jsou vládou obviňováni z českých názorů. Činnost pražského kardinála, jež se nezdá být dostatečně energická k mírnění českého živlu v arcidiecézi, se dobře hodí pro Olomouc, kde jsou politické boje méně živé.³¹ Třebaže papež Benedikt XV. vyjádřil politování nad intervencí rakouské vlády do volby olomouckého arcibiskupa, zejména s ohledem na nebezpečné následky do budoucna, sanoval nakonec všechny defekty volby, souhlasil s translací postulovaného arcibiskupa a schválil zahájení Skrbenského kanonického procesu.³²

6 Zvolení Pavla Huyna do Prahy

Zbývalo však ještě obsadit arcibiskupský stolec v Praze, což však byla s ohledem na rozhodný zásah Vídně spíše formalita, neboť rakouské kruhy počítaly s přesunem brněnského biskupa P. Huyna do české metropole již od prosince 1915. Po mírném L. Skrbenském byl P. Huyn státními úřady vnímán jako rozhodná osobnost v bouřlivé době. V červnu 1916, kdy se stal svatovojtěšský stolec po oficiálním potvrzení translace L. Skrbenského do Olomouce konečně vakantní, se rozvířila rovněž diskuze nad budoucím kandidátem do Prahy. V polovině června 1916 se dokonce v Národních listech objevily informace, že by se mohl novým pražským arcibiskupem stát některý z vlivných církevních hodnostářů: královéhradecký biskup J. Doubrava – brněnský biskup P. Huyn – strahovský opat Metoděj Zavoral (1862–1942), přičemž kardinál L. Skrbenský považoval za svého nejvhodnějšího nástupce královéhradeckého biskupa J. Doubravu.³³ Rozhodující se nicméně v danou chvíli ukázalo přání Vídně.

Kanonický proces byl na apoštolské nunciatuře ve Vídni zahájen dne 14. září 1916.³⁴ Rakouský císař oficiálně jmenoval dosavadního brněnského biskupa P. Huyna pražským arcibiskupem o měsíc později, dne 19. října 1916, kdy byl současně jmenován Norbert Klein (1866–1933) novým brněnským biskupem.³⁵ Huynova slavnostní instalace se konala na svátek Neposkvrněné-

³¹ AVS, fondo Nunziatura Vienna, busta 763, fascicolo 7, Scapinelli Gasparrimu 1. 3. 1916.

³² AVS, fondo Nunziatura Vienna, busta 763, fascicolo 7, Gasparri Scapinellimu 25. 3. 1916; JONOVÁ, J.: *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště*, s. 62.

³³ Národní listy, 21. 6. 1916.

³⁴ Národní listy, 14. 9. 1916; AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 475, Scapinelli Gasparrimu 14. 9. 1916.

³⁵ Národní politika, 30. 10. 1916.

ho početi Panny Marie v katedrále sv. Víta na Pražském hradě dne 8. prosince 1916.³⁶ Jeho obtíže v Praze předjímal již M. Hruban a J. Šrámek na setkání s ministrem M. von Hussarkem na přelomu let 1915/ 1916, kde první z nich prohlásil: „Neupíráme biskupu Huynovi odbornou kvalifikaci. Má dozajista i ze stanoviska tohoto skoro všechny žádoucí vlastnosti, až na jedinou, které naprosto postrádá, a ta je právě nejhlavnější, umírněnost, rozvahu. Je sangvinický, prudký a v tom ohledu naprosto nevypočitatelný a ve věcech národních bude v Praze mnohem víc a hůř narážet nežli na Moravě, kde jsou poměry přece jen jasnější, protože ustálené. Máme proto zdůvodněné obavy, že při své povaze bude Huyn ve stálých konfliktech.“³⁷

Třebaže se Hrubanova slova bezpochyby naplnila, P. Huyn nenarážel tolik na národnostní, ale spíše na administrativní a náboženské těžkosti v pražské arcidiecézi. Jeho kompromitace v letech 1917–1918 zcela rozhodně přispěla k jeho pádu po vzniku Československa na podzim 1918. Značná nepopularita se rovněž vážala s Huynem navrhovanou úpravou diecézí v českých zemích, kterou prosazoval již od jara 1917. Poněvadž se Čechy skládaly ze čtyř národnostně smíšených diecézí, v nichž žilo množství Němců, zejména v litoměřické diecézi, navrhl P. Huyn oddělit část pražské arcidiecéze a českokobudějovické diecéze a zřídit z nich novou německou diecézi, čímž by vedle Litoměřic vznikla téměř homogenní německá diecéze. Tento krok zdůvodňoval nový pražský arcibiskup kvalitnější správou diecézí i lepší pastorační praxí v nich.³⁸ Pokud se tyto již předválečné představy v době světové války nerealizovaly, otázky po zřízení německé diecéze se znovu objevily po vzniku republiky, kdy však byly československou vládou odmítnuty. Huynovy sympatie k Němcům tak nebyly zapomenuty.

Ještě v létě v posledním roce války vydal P. Huyn pastýřský list o míru a válce, v němž vyzýval k modlitbám za mír, za císaře Karla I. (1887–1922, vládl 1916–1918) a ochranu vlasti, přičemž se v něm vyslovil za zachování monarchie, jež představuje jedinou možnou cestu po skončení války do budoucna. Mimo jiné v něm prohlásil: „Apoštolský panovník ujal se říše v plamenech války, vnucené od nepřátel, a veden jsa duchem apoštolským nedává minouti ani jedné příhodné okolnosti, aby nezískal čestný mír svým milovaným národům... Zachovej nám, Hospodine, císaře a naši zemi! Jméni, krev

³⁶ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 475, Scapinelli Gasparrimu 10. 8. 1916, resp. Gasparri Scapinellimu 14. 8. 1916; AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 464.

³⁷ HRUBAN, M.: c. d., s. 89.

³⁸ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 483, Bonzo Gasparrimu 8. 5. 1917.

a život dejme za císaře, za vlast svou! Slunce tvé nechť v míru svítí na Rakousko blažené!³⁹

7 Zvolení Norberta Kleina do Brna a pozadí církevních přesunů v roce 1916, které určuje válečná strana

Na biskupský stolec v Brně, který se uprázdnil Huynovým přeložením do Prahy, byl dne 19. října 1916 jmenován národnostně tolerantní Němec N. Klein, spolužák L. Skrbenského z kněžského semináře, kněz řádu německých rytířů, jehož zbožnost a oddanost Svatému stolci potvrdil i kardinál L. Skrbenský.⁴⁰ Po vysvěcení na kněze v Innsbrucku v roce 1890 působil v duchovní správě na severní Moravě a ve Slezsku. Na přání hlavního velitele rakouské armády a polního maršálka arcivévody Friedricha Rakousko-Těšínského (1856–1936) odešel v roce 1916 do Brna, kde obdržel od innsbrucké univerzity čestný doktorát teologie.⁴¹ Zatímco apoštolský nuncius ve Vídni R. Scapinelli označil N. Kleina za přirozenou autoritu, která perfektně ovládá oba zemské jazyky a vůči národnímu pnutí v zemi se staví spravedlivě, M. Hruban jej považoval za církevního představitele, který „neměl nedorozumění, nikde nenarážel a byl obecně ctěn a vážen.“⁴²

Papež Benedikt XV. jej ve funkci brněnského biskupa potvrdil dne 7. prosince 1916. Slavnostní intronizace do úřadu biskupa proběhla v katedrále sv. Petra a Pavla v Brně dne 28. ledna 1917, přičemž hlavním světitelem byl olomoucký arcibiskup L. Skrbenský z Hříště, jemuž asistovali pomocný olomoucký biskup K. Wisnar a vratislavský biskup Adolf Bertram (1859–1945).⁴³

Co však stálo za těmito významnými přesuny uprostřed světového konfliktu? Pokud vnímal tehdejší katolický tábor Skrbenského přesun do Olomouce jako jeho egoistický krok *při cestě za lepším*, což bylo vzhledem ke kardinálově pověstné nenáročnosti a skromnosti těžko pochopitelné, vati-

³⁹ FORMÁNEK, Jakub – ŠMÍD, Marek (eds.): *Pastýřské listy 1918–1945*. Praha 2017, s. 29, 32.

⁴⁰ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 475, Scapinelli Gasparrimu 28. 9. 1916; *Národní politika*, 30. 10. 1916.

⁴¹ BUBEN, Milan: *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se supplementem sídelních biskupů)*. Praha 2014, s. 85; BUBEN, M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 175; ZAPLETALOVÁ, Jarmila: *Norbert Klein – poslední německý biskup v Brně*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Jan Šrámek a jeho doba*. Brno 2011, s. 346–348.

⁴² HRUBAN, M.: c. d., s. 90; AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 475, Scapinelli Gasparrimu 28. 9. 1916.

⁴³ BUBEN, M.: *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů*, s. 85; BUBEN, M.: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s. 175.

kánské archivy potvrzují skutečnost, že se rozhodně nejednalo o dobrovolné rozhodnutí. Rakouská vláda využila upřímné Skrbenského touhy po rodné Moravě, kterou na rozdíl od Čech vnímal jako nábožensky jednoznačnější, zachovalejší a vroucnější prostředí, a vzdálila jej Praze, kde, třebaže v ní prožil svá nejkrásnější léta, období let 1899–1916, nikdy nezdomácněl. Křesťanský politik M. Hruban ve Skrbenského touze spatřoval jistý projev kardinálova sentimentu: „Svou Moravu viděl očima lásky a stýskalo se mu po ní, po moravském lidu, který je osobitý stejně jako její kraje, v nichž stále víc je stírán národopisný svéráz, jež si přesto déle uchovaly než kmeny české.“⁴⁴ Jeho přání, jež by sám nikdy nevzněl, se tak stalo záminkou, která umožnila skrýt skutečné rozhodnutí vídeňské vlády.⁴⁵

Skutečnou příčinou bylo válečné sbližování Německa s Rakousko-Uherskem i sílící postavení Němců v rámci habsburské monarchie, které zavelekly Vídeň do ničivého sevření. Když dne 24. května 1915 vstoupila do první světové války i dosud neutrální Itálie, museli Rakušané přesunout další část svých rezerv na jih. Jejich nepřítel byl poměrně početný, disponoval sborem o síle 875 000 mužů, avšak zaostával v dělostřelectvu, dopravní struktuře a zásobách munice. Italské jednotky nicméně vázaly rakouské síly na 400 km dlouhé rakousko-italské bojové linii.⁴⁶ Krvavé bitvy na řece Soči, které spolu válčící strany svedly, ovšem nevedly k porážce jednoho či druhého z nich a dokonce ani neodčerpaly druhé straně podstatnější část sil.⁴⁷ Vyrovnaná situace na italském bojišti přiměla sebevědomé rakouské generály provést letní ofenzívu ve snaze vyřídít si staré účty s Bělehradem. Invaze Rakousko-Uherska ze srpna a září 1915 však byla srbskými jednotkami odražena a Vídeň byla donucena požádat o pomoc opět Berlín.⁴⁸

V květnu 1916 zahájili úspěšný postup na italské frontě Rakušané, kteří jej však již o měsíc později museli zastavit a část svých vojsk přesunout na východní frontu, kterou prolomila úspěšná ruská vojska generála Alexeje Alexejeviče Brusilova (1853–1926) útočící na západ.⁴⁹ Brusilova ofenzíva, jež

⁴⁴ HRUBAN, M.: c. d., s. 85.

⁴⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*; HRUBAN, M.: c. d., s. 84.

⁴⁶ PRIOR, Robin – WILSON, Trevor: *The First World War*. London 1999, s. 62; DUPUY, R. Ernest – DUPUY, Trevor N.: *Harperova encyklopedie historie vojenství. Od roku 1700 do války v Perském zálivu*. Praha 1997, s. 1058–1059; LIDDEL HART, B. H.: *Historie první světové války*. Brno 2001, s. 143.

⁴⁷ ŠEDIVÝ, I.: c. d., s. 141; FERRO, Marc: *The Great War 1914–1918*. London – New York 2006, s. 88.

⁴⁸ LIDDEL HART, B. H.: c. d., s. 162–163.

⁴⁹ KEEGAN, John: *The First World War*. New York 1999, s. 303–304.

bývá považována za nejkvalifikovanější ruskou operaci první světové války, skončila na přelomu srpna a září 1916 úplným vyčerpáním vojsk a zastavením východní fronty na úpatí Karpat. Během června a července téhož roku ztratila rakousko-uherská armáda na východě 475 000 mužů, z čehož bylo více než čtvrt miliónu zajatců a nezvěstných. V srpnu 1916 byla svedena šestá bitva na Soči, která přinesla vítězství Italům, kteří získali Gorici.⁵⁰ Tyto těžkosti, které s sebou válka přinášela, nutily rakouské vládní kruhy jednat rozhodněji, sebevědoměji a pružněji prakticky s kýmkoliv, kdo by jejich autoritu zpochybňoval. Tento suverénní tón se proto současně přelil i do náboženské otázky, kde se rakouská vláda rozhodla posilnit stoupence nacionální linie a vystoupit proti rostoucímu sebevědomí Čechů.

Pro Tomáše Garrigua Masaryka, který se již v roce 1914 postavil do čela českého zahraničního odboje, znamenala světová válka zásadní konflikt, souboj teokratických a demokratických hodnot, kdy Vídeň hájila první zmiňované. Jeho otevřený odboj proti Rakousko-Uhersku značně zesílil, když se k němu přidali E. Beneš a M. R. Štefánik. Koncem října 1915 vznikl odbojový Český komitét zahraniční, který za svůj cíl označil zřízení samostatného československého státu. V květnu 1916 se komitét transformoval v Československou národní radu se sídlem v Paříži, která se stala řídicím orgánem protirakouského odboje. Jejím předsedou se stal T. G. Masaryk, místopředsedy Josef Dürich (1847–1927) a M. R. Štefánik a generálním tajemníkem E. Beneš. Hlavním tiskovým orgánem byly časopisy Český národ a Československá samostatnost.⁵¹

Mezi českými vojáky v rakousko-uherské armádě upadala morálka a narůstal počet dezercí vojenských jednotek. Politický život v českých zemích měl pacifikovat nový pražský místodržitel Max Julius Coudenhove (1865–1928), který vystřídal poněkud mírného hraběte Franze Thuna (1847–1916), jenž se dlouhodobě snažil o dosažení národnostního smíru mezi Čechy a Němci. Vojenské i politické kruhy Čechům nedůvěřovaly. Válka po boku Německa posílila německý nacionalismus v Rakousku, postavení němčiny při jednání s úřady zesílilo. Budoucnost směřovala k vytvoření německé střední Evropy, tzv. Mitteleuropy. Český národní život byl umlčen a jeho významní představitelé, Karel Kramář (1860–1937) a Alois Rašín (1867–1923), byli v roce 1915 pro své vlastenecké projevy zatčeni a odsouzeni k trestu smrti.⁵²

Jmenování nových arcibiskupů v Praze a Olomouci, které se rozhodla prosadit Vídeň proti představám Svatého stolce, mělo přivést do Čech osobu,

⁵⁰ LIDDEL HART, B. H.: *c. d.*, s. 235.

⁵¹ ŠMÍD, M: *Vatikán a první světová válka*, s. 83.

⁵² Tamtéž, s. 69.

jež by v době válečného konfliktu reagovala v české metropoli klidněji a pasivněji než rozhodný L. Skrbenský z Hříště.⁵³ Huynovu silnou proněmeckou pozici, která měla vyvažovat nebezpečí husitismu a nacionalismu v Čechách, potvrdil rovněž rakouský vyslanec u Svatého stolce J. von Schönburg-Hartenstein, který si byl plně vědom skutečné příčiny jeho přeložení do Prahy: „Hrabě Huyn je považován za výslovného Němce a s tím byl do Prahy dosazen. Navíc zůstává, jak je již dávno známo, u kléru pro svoji přísnost neoblíben.“⁵⁴ Na přelomu let 1916/1917 sondoval postoje českých politiků hrabě Heinrich Clam-Martinic (1863–1932). Ti vyjádřili přání o posílení místní autonomie a decentralizace.⁵⁵ Pokud se tyto požadavky zdály ještě před prosincem 1916 spíše zbožným přáním, po nástupu císaře Karla I. se staly realitou a Vídeň počítala s administrativním rozdělením českých zemí na českou a německou část.⁵⁶

Historik M. Vaňáč se ve své disertační práci pokusil zhodnotit působení P. Huyna a L. Skrbenského po roce 1916. Pro jeho neotřelý pohled z něj citujeme: „Zhodnotit působení těchto dvou příslušníků nejmladší generace kardinálů sledovaného období komplikuje bouřlivá doba, plná nacionálních sporů, později také světová válka a rozpad monarchie, což v podstatě předčasně ukončilo jejich kariéru. Huyn tyto okolnosti dokonce připravily o kardinálskou hodnost. Důsledky nezvyklé rošády na arcibiskupských stolicích v roce 1916 a nejasnosti kolem tohoto opatření vzbudily nepříznivou atmosféru, která negativně ovlivnila jejich další působení. Huyn nebyl přijímán od svého nástupu a ani Skrbenského návrat na Moravu nedopadl nejlíp.“⁵⁷

8 Změny na arcibiskupských postech po roce 1918

Otázka obsazení biskupských stolic v českých zemích doznala další revidy na podzim 1918, kdy byla po vzniku Československa opět otevřena. V době mocenského převratu v Praze se pražský arcibiskup P. Huyn nachá-

⁵³ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 464; JONOVÁ, J.: *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště*, s. 31.

⁵⁴ Národní archiv, fond Ministerstvo zahraničních věcí – Vídeň, kart. 33, Schönburg-Hartenstein de Vauxovi, 5. 11. 1918. Slova vatikánského diplomata potvrzuje rovněž K. Farský ve svém díle *Přelom* (Praha 1921), kde opakovaně upozorňuje na Huynovu špatnou znalost českého jazyka i jeho arogantní chování a povýšené jednání.

⁵⁵ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 479, Loiseau Gasparrimu 16. 2. 1917.

⁵⁶ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 483, Bonzo Gasparrimu 8. 5. 1917.

⁵⁷ VAŇÁČ, Martin: *Čeští kardinálové ve 20. století*. Brno 2017, s. 95 (nepublikovaná disertační práce).

zel na vizitační cestě po západních Čechách, kde vážně onemocněl španělskou chřipkou a do české metropole se – po zvážení svých dalších možností v nové republice i s ohledem na zájem církve – po rekonvalescenci již nevrátil.⁵⁸ V tomto duchu se rovněž vyslovil vysoký úředník státního sekretariátu Luigi Maglione (1877–1944), který v listu státnímu sekretáři P. Gasparrimu dne 5. listopadu 1918 prohlásil, že přítomnost pražského arcibiskupa v hlavním městě, s ohledem na nálady české veřejnosti bezprostředně po převratu, představuje vážné nebezpečí jak pro zájmy církve, tak klid ve státě. L. Maglione současně uvedl, že P. Huyn je Němec a netěší se velkým sympatiím mezi domácími klérem.⁵⁹ Po krátkém pobytu ve švýcarském klášteře sester sv. Kříže v Ingenbohl proto odcestoval P. Huyn do Říma, kde na svůj post dne 6. listopadu 1919 rezignoval. V roce 1921 jej papež Benedikt XV. jmenoval titulárním patriarchou alexandrijským. Dobu dvacátých, třicátých a čtyřicátých let strávil někdejší pražský arcibiskup v benediktinském klášteře v Griesu u Bolzana v jižním Tyrolsku, kde také dne 1. října 1946 zemřel.⁶⁰

Otázka Huynova nástupce byla poměrně složitá. Reformní kněží se shodovali, že Huynův nástupce nebude mít lehký úkol, spíše jej čeká křížová cesta: bude muset řešit jak problematiku duchovní správy, tak zajistit chod organizace i po materiální stránce, neboť na obzoru je odluka církve od státu. Navíc v důsledku revolučních poměrů panovala značně uvolněná disciplína, vládnu vášně namísto rozumu, ale současně politiku pevné ruky musí provázet taktický postup oproštěný od ukvapenosti, neboť jakákoliv nedomyšlenost může vyústit ve schisma. Vládlo přesvědčení, že arcibiskup bude klíčovou figurou pro další vývoj náboženských poměrů v ČSR, v jejich vnitřní i vnější dimenzi. Kladli důraz především na otázku důvěry kněží ve svého církevního otce, neboť ta je úzce vázána na podporu a důvěra s podporou jsou spojitě nádoby.⁶¹ Vedení Jednoty katolických kněží se tvářilo, že nad výběrem takového člověka příliš nepřemýšlí, ale ve skutečnosti představu o vhodných

⁵⁸ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 567, Maglione Gasparrimu 5. 11. 1918; TRAPL, Miloš: *Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“)*. In: PAPAÍK, David (ed.): *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918–1938*. Sborník z konference „Postavení římskokatolické církve a politický katolicismus v nástupnických státech v letech 1918–1938“ konané v Olomouci v roce 1996. Olomouc 2001, s. 18 an.

⁵⁹ AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 567, Maglione Gasparrimu 5. 11. 1918.

⁶⁰ ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojopis studie *Osudový rok 1916*. Jeho mrtvé tělo bylo – s ohledem na Huynovu poslední vůli – z iniciativy Sester Těšitelek v roce 2016 vyzdvženo a převezeno do krypty klášterního kostela Božského srdce Páně v Rajhradu.

⁶¹ Našinec, 12. 9. 1919, resp. 26. 9. 1919; MAREK, Pavel – ŠMÍD, Marek: *Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc 2013, s. 65.

kandidátů mělo.⁶² Pro nedostatek prostoru nebudeme podrobně sledovat strategie obsazování pražského arcibiskupského stolce v roce 1919, ale spokojíme se pouze s výsledkem, který se v daném okamžiku ukázal logickou volbou – v září 1919 tak P. Huyna na postu pražského arcibiskupa vystřídal univerzitní profesor a rozhodný odpůrce reformních požadavků českého kléru František Kordač (1852–1934), který měl podporu vyššího katolického kléru, věřící veřejnosti i politické reprezentace československého státu.

Co se týká olomouckého arcibiskupa, L. Skrbenského z Hříště přiměla k rezignaci napjatá politicko-náboženská situace po vzniku Československa i úraz dolní končetiny, který si nešťastně způsobil při jízdě automobilem. Sám křesťanský politik M. Hruban vyličil jeho rezignaci na aktivní náboženský život v republice značně barvitě: „Nestačil na prudké změny poválečné, nedostávalo se mu sil k tomu, aby zvládl dobu, a ta pádila mimo něho.“⁶³ V listopadu 1919 se proto L. Skrbenský rozhodl na svůj úřad ze zdravotních důvodů rezignovat, což papež Benedikt XV. akceptoval v únoru následujícího roku; oficiálně se arcibiskupský stolec uvolnil teprve dne 30. září 1920. Následně žil L. Skrbenský u svého bratra v Čechách a později na zámku v Krásném Březně u Ústí nad Labem. V polovině 20. let se přestěhoval na zámek německých rytířů v Horní Dlouhé Louče u Uničova, kde žil až do své smrti dne 24. prosince 1938. Je pochován v dómě v Olomouci.⁶⁴ Skrbenského nástupcem v Olomouci se v lednu 1921 stal oblíbený poslanec Revolučního národního shromáždění, probošt a kanovník Antonín Cyril Stojan (1851–1923).⁶⁵

Třetí z ordinářů, jehož osudy jsme rovněž sledovali, N. Klein, setrval na postu brněnského biskupa až do poloviny 20. let. V roce 1926 však na úřad brněnského biskupa rezignoval a působil nadále jako velmistr Řádu německých rytířů, kterým byl zvolen v roce 1923. Zemřel v Bruntále dne 9. března 1933.⁶⁶

⁶² Tamtéž, s. 66.

⁶³ HRUBAN, M.: c. d., s. 87.

⁶⁴ Tamtéž; ZAO, pobočka Olomouc, fond Bohumil Zlámal, kart. 57, inv. č. 942, strojepis studie *Osudový rok 1916*; KROFTA, Kamil: *Diplomatický deník. 1919–1922*. Praha 2009, s. 81.

⁶⁵ ASV, fondo Nunziatura Vienna, busta 750, fascikl 91, Skrbenský Gasparrimu 1. 10. 1920.

⁶⁶ HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století*. Brno 2005, s. 67.

9 Závěr

Změny na biskupských postech, k nimž došlo v průběhu první světové války, byly sice rozhodnutím císaře Františka Josefa I., avšak ten jednal ve vleku německého spojení a nejvyššího rakouského velitele Friedricha. Německé vojenské kruhy si tak monopolizovaly politicko-náboženský vývoj ve střední Evropě, takže i poměry v českých zemích upravovaly tak, aby cíleně oslabil český nacionalismus a rostoucí sebevědomí Čechů.

Pokud byl tedy překvapivý postoj hlavy rakouského císařství, který jednal z nátlaku svého silnějšího spojence, o to překvapivější zůstal ústupek Vatikánu. Nebyla to rozhodně jeho první pasivita, ale dlouhodobá submise vůči rakouským a německým kruhům na počátku 20. století. S postojem Rakousko-Uherska navíc sympatizovali mnozí vlivní kardinálové, např. státní sekretář P. Gasparri.⁶⁷ Rakouský vyslanec u Svatého stolce J. von Schönburg-Hartenstein dokonce informoval na prahu války Vídeň, že je jediným důvěrníkem papeže Pia X. zbožný katolický císař František Josef I., na něhož se může Svatý otec spolehnout.⁶⁸ Ústupnost vůči Vidni (zastupované stále více Berlínem) byla navíc formována obavou, že by pád Ústředních mocností – či především Rakousko-Uherska – oslabil katolické velmoci, což by ve svém důsledku vedlo k oslabení katolicismu na úkor protestantismu a pravoslavi v Evropě.⁶⁹ Postoj Svatého stolce tak současně představoval významnou morální podporu pro představitele Ústředních mocností.⁷⁰

Přestože byly papežovy zásahy ve prospěch míru časté a vatikánská diplomacie usilovala od samého začátku války o rychlé ukončení konfliktu, papežovy aktivity nenarazily v tehdejší Evropě na pochopení. Kromě zmíněného apoštolského nuncia ve Vidni R. Scapinelliho převzal iniciativu ostráhomský arcibiskup a uherský primas J. Csernoch a později i sekretář Kongregace pro

⁶⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Fond Politische Archive, Karton 252, Schönburg-Hartenstein 21. 10. 1914, resp. 18. 11. 1914, resp. 2. 12. 1914.

⁶⁸ Tamtéž, Schönburg-Hartenstein 26. 8. 1914; GURRIERO, Elio – ZAMBARBIERI, Annibale: *La Chiesa e la società industriale (1878–1922)*. I. Milano 1990, s. 152.

⁶⁹ VARNIER, Giovanni B.: „Una guerra ingiusta“. *La Santa Sede e l'Italia tra neutralità e intervento (1914–1915)*. Anuario de Historia de la Iglesia, 23, 2014, s. 21; ENGEL-JANOSI, Friedrich: *Österreich und der Vatikan 1846–1918*, II. (1903–1918). Graz – Wien – Köln 1960, s. 150–151; MASARYK, Tomáš Garrigue: *Nová Evropa. Stanovisko slovanské*. Praha 1920, s. 115.

⁷⁰ MARCHESE, Stelio: *La Francia e il problema dei rapporti con la Santa Sede (1914–1924)*. Napoli 1969, s. 82.

mimořádné církevní záležitosti Eugenio Pacelli (1876–1958) ve Vídni, který se pokusil zabránit vstupu Itálie do světového konfliktu na jaře 1915.⁷¹

Po květnu 1915 intervenoval papež do rakouských záležitostí prostřednictvím výše uvedeného apoštolského nuncia R. Scapinelliho. R. Scapinelli byl v době války již profesionálním diplomatem ve zralém věku, se zkušenostmi z úřadu římské kurie v Kongregaci pro mimořádné církevní záležitosti, kde od roku 1908 působil jako sekretář. Po jmenování titulárním arcibiskupem ze syrské Latákie se v roce 1912 stal apoštolským nunciem ve Vídni. V době světové války se apoštolská nunciatura ve Vídni stala referenčním místem katolického života ve střední Evropě a nejvýznamnější instancí katolického světa.⁷² V prosinci 1915 byl R. Scapinelli kreován kardinálem, ale hlavní město rakousko-uherské monarchie opustil teprve na konci následujícího roku, kdy jej ve funkci apoštolského nuncia ve Vídni vystřídal Teodoro Valfrè di Bonzo (1853–1922).

Třebaže již dne 8. listopadu 1918 uznal papež Benedikt XV. legitimitu nástupnických států střední Evropy a vyzval jejich představitele prostřednictvím apoštolského nuncia ve Vídni k navázání diplomatických styků se Svatým stolicí, Vatikán se až do konce světové války odmítal smířit s rozpadem habsburské monarchie.⁷³ O poslední záchranu Rakousko-Uherska se Svatý stolec pokusil ještě v říjnu 1918, kdy intervenoval ve prospěch rozkládající se mnohonárodnostní monarchie, jejíž existenci vnímal jako protiváhu německého a ruského vlivu ve střední Evropě.⁷⁴ Marně.

⁷¹ Pro korespondenci Raffaele Scapinelli – Pietro Gasparri v letech 1914–1916 podrobněji: AA. EE. SS., Austria, III periodo, fascicolo 458; PAOLINI, Gabriele: *Offensive di pace. La Santa Sede e la prima guerra mondiale*. Firenze 2008, s. 68–69. Neutrální pozice Svatého stolce měla značný vliv na italské katolíky. POLLARD, J. F.: *The Papacy*, s. 87; POLLARD, John F.: *Catholicism in Modern Italy. Religion, Society and Politics since 1861*. London – New York 2008, s. 72.

⁷² SCOTTÀ, A.: c. d., s. 115.

⁷³ RUMI, Giorgio: *Corrispondenza fra Benedetto XV e Carlo I d'Ausburgo*. Brescia 1990, s. 41–42; Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale, annus X, volumen X. Roma 1918, s. 478–479.

⁷⁴ HORČIČKA, Václav: *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*. Praha 2008, s. 316.

RESUMÉ

ZMĚNY NA BISKUPSKÝCH POSTECH V ČESKÝCH ZEMÍCH
V OBDOBÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Předkládaná studie *Změny na biskupských postech v českých zemích v období první světové války* se zabývá obsazováním biskupských stolců v českých zemích v období první světové války let 1914–1918. Vídeň, ve válečném strádání a nátlaku Berlína, vstupovala velmi razantním způsobem rovněž do náboženských záležitostí, jejichž řešení posilňovalo centralistický a absolutistický charakter habsburského soustátí. Viditelným důkazem těchto intervencí se staly zásahy rakouského státu do církevně-náboženských záležitostí, které vyvrcholily intervencí do jmenování biskupů v českých zemích uprostřed první světové války – L. Skrbenského do Olomouce, P. Huyna do Prahy a N. Kleina do Brna. Právě těmto změnám a jejich pozadí se předložená studie věnuje, přičemž analyzuje příčiny a důsledky těchto rozhodnutí, které autoritativním prosazováním kandidátů Vídně Lva Skrbenského z Hříště a Pavla Huyna výrazně porušovaly svobodnou volbu ordinářů. Studie vychází z rozsáhlých materiálů Historického archivu Státního sekretariátu sekce pro vztahy s ostatními státy ve Vatikánu, Tajného vatikánského archivu, Domáciho, dvorského a státního archivu ve Vídni, Zemského archivu v Opavě (pobočka Olomouc) a Národního archivu v Praze a rozsáhlé české, anglické, německé a italské literatury.

Klíčová slova: Svatý stolec, české země, biskupové, první světová válka, 1914–1918

SUMMARY

THE CHANGES IN THE BISHOP POSTS IN THE CZECH LANDS
IN THE PERIOD OF THE FIRST WORLD WAR

The presented study *The Changes in the Bishop Posts in the Czech Lands in the Period of the First World War* deals with the assignment of bishop posts in Czech lands during the period of the First World War in the years 1914–1918. Vienna in war hardship and under the pressure from Berlin vigorously influenced ecclesial issues, which arrangement strengthen the centralistic

and absolutistic character of the Habsburg estate. A visible proof of such influence were the interventions during the assignment of archbishops in the Czech lands in the middle of the war – L. Skrbenský was assigned in Olomouc, P. Huyn in Prague and N. Klein in Brno. The study deals with the given changes and its circumstances, while it analysis the causes and the consequences of the decisions, which by its decisive assertion of the Vienna candidates Lev Skrbenský from Hříšně and Pavel Huyn distinctively infringed free election of ordinaries. The study proceeded from vast material in Historical archive of the State secretariat section for international relations in Vatican, Secret Vatican archive, Domestic, courtly and state archive in Vienna, State archive in Opava (Olomouc's branch), and National Archive in Prague and vast Czech, English, German and Italian literature.

Keywords: Holy See, Czech lands, bishops, World War I, 1914–1918

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.
Historický ústav
Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita
Branišovská 31a
370 05 České Budějovice
Česká republika
e-mail: smidma@seznam.cz